

A KERESZTYÉNSÉG ÉS A GÖRÖG BÖLCSELET TALÁLKOZÁSA.

A keresztyénséggel egy új szellemi életelv lépett a világ-történelem színterére, hogy azt a maga örökéletű eszményeivel át-alakítsa. Ez az új életelv ellenállhatatlan erővel alakította át az egész emberi műveltséget és lett ki nem apadó forrása az újkori kulturának. Az újkor műveltsége keresztyén műveltség és az újkor értékelése a maga ideális követeltségeivel keresztyén értékelés. Nem szabad azonban azt hinnünk, hogy az újkor műveltsége és gondolkozása tisztán a keresztyén életelvből teljesen megérthető. Tudnunk kell, hogy maga a keresztyénség is egyfelől a zsidóság, másfelől a görögség talaján gyökerezik. A hellenisztikus műveltségnek legértékesebb elemei, főleg az alexandrinismus és az új-platonismus közvelítésével a keresztyénségnek, mint tannak és társadalmi formáló erőnek szerves alkotórészeivé lettek s mint ilyenek öröklődtek évszázadról-évszázadra, nemzedékről-nemzedékre. Már az újszövetségi irodalom keretén belül találkozunk a hellenisztikus műveltség elhatározó befolyásával. Pál apostol levelei, a zsidókhöz írott levél, János iratai a hellenismus vallási synkretizmusának s a népi bölcseletnek tagadhatatlan nyomait mutatják. Azt nem is kellene nyomatékosabban hangsúlyoznunk, hogy a keresztyénség kialakulásában milyen nagy és döntő szerep jutott a zsidó vallási felfogásnak és hagyománynak, amely apáról fiúra szállott drága örökségképpen.

Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a keresztyénség a zsidóságnak és görögségnek összetétele lenne. A keresztyénség, mint szellemi és értékelési elv, merőben újat jelent az emberiség élettörténetében, új életformát, új értékelést, amely minden lehető értékelésnek elérhető legmagasabb fokát jelenti. *A keresztyénségnek köszönhetjük a szellem önértékültségét hirdető ideálistikus meg-születését.* A keresztyénség új tartalmi elvvel tette gazdagabbá az emberi szellemet, ez tagadhatatlan; de nem szabad tagadnunk azt sem, hogy ez az új tartalmi elv a maga örök és gazdag tartalmának kifejtésére kénytelen volt segítségül venni azokat a formákat, amelyeket a szellem a zsidó vallás és a görög gondolkodás mezején fejlesztett ki a maga számára. A kialakulóban levő keresztyén tan és keresztyén egyház egyenesen a maga védelmében folyamodott a görög bölcselet, főleg a platonismus tanításához s

már a keletkező dogmaképződés a görög filozófia kategóriáihoz volt kénytelen alkalmazkodni, mert hiszen ez a dogmaképződés éppen a görög gondolkodás alapján és a filozófiai tanokat felhasználásával támadó férfiakkal való védekezés nyomán indult meg. Így nem lehet csodálkoznunk azon, hogy az egész keresztyén dogmaképzés folyamán nincs a fejlődésnek egyetlen szaka, amelyben az egyházatyák és tanítók gondolkodása a görög gondolkodás kategóriáitól magát függetleníteni tudta volna. Itt e kérdést tüzetesen tárgyalni nem szándékunk. Csak arra szabadjon reá mutatnunk, hogy többek közt pld. a Jézus emberi és isteni természete körül folyó nagy viták mindvégig a görög filozófia substantia-kategóriájához kapcsolódnak.

A görög filozófia egyenesen a görög nép szelleméből fakad s e népet jellemző optimismussal keres feleletet első sorban a lét és az ismeret kérdéseire. Erőteljes és minden szellemi előfeltétel nélkül való reflexió gyümölcsként ért meg a termékeny évszázadok alatt ez a bölcsélet, hogy a maga letörülhetetlen bélyegét vesse reá az európai gondolkodás minden megnyilatkozására. A felvetett problémákra vonatkozó megoldási kísérletekben nem fordult egyetlen görög gondolkozó sem olyan lehetőségek felé, amelyek magának a bölcselkedő szellemnek körén kívül fektüdtek volna, vagy valamely külső tekintély elismerésére, az előtte való feltétlen meghajlásra vezettek volna. A görög bölcsélet az emberi ész erejébe vetett hittel kutatta az igazság nagy kérdéseit, az egész mindenségben egy jól összeillesztett, díszes kozmoszt látott, amelyet egy percig sem jutott eszébe valamely felsőbb szellemhez való örök és változhatatlan viszonyban tekinteni. A filozófiai gondolkodás kategóriáinak segítségével és szigorú fogalmak által szorította egységbe a világot s annak megismert vagy ismerni vélt dolgait: csak arra törekedett, hogy eszének segítségével öntudatos és racionális viszonyt teremtsen maga és a világegyetem, a tárgyak világa között. A görög bölcselő e világ összefüggésében állva, a Sors kérlelhetetlen szigorában megnyugodott lélekkel csak eszének segítségével igyekezett ezen összefüggés *főlé* kerülni, mintegy ezen föltülkerekedés által óhajtván uralkodni a világ és a dolgok felett. A világtól és a világ jelenségeitől való függetlenség keresztyén gondolatával, egy teremtő szellemi hatalom gondviselő szeretetében való hittel, amely a léleknek földöntúli nyugalmat és erőt kölcsönöz, a görög filozófiában sehol sem találkozunk. A tősgyökeres görög ember autarkeiaja és önelégsége egy fiatal faj optimista gögljével utasított volna vissza minden ilyen s ehhez hasonló gondolatot. A görög ember *ennek* a világnak szépségében elmerülve, a *másik* világ gondolatával mit sem törődött.

A görög bölcsélet Isten- és világfogalma a keresztyénség Isten és világfogalmával ki nem egyenlíthető ellentétben állott. Állítsuk csak egymással szembe Jézusnak Istenországáról szóló nyilatkozatait Platon dialogusainak vallási nyilatkozataival, vagy Aristoteles theológiájával s egyetlen pillantásra látni fogjuk, hogy

két egészen ellentétes világ van előttünk. Platon és Aristoteles ezt a világot önmagában szemlélik, teljesen függetlenül az Isten vagy az istenek életétől és akaratától; csak egy változatlan, történelemmel nem bíró, szüntelen visszatérő eseményekkel teljes világot látnak maguk előtt s ha el is jutnak az egy-Isten fogalmára, — ami fölöttébb kétes — ennek a fogalomnak Jézus Isten-fogalmához semmi köze. Aristoteles Istene is csak filozófiai fogalom, egy szűkeséges kategória, amely a világ sorsára vajmi kevés befolyással van. Az a kép, amely az evangéliumok elbeszéléseiből sugárzik felénk erről a világról s annak szerető atyjáról, Istenről, egy megváltás után sóvárgó lélek mélyéről fakadt fel s egy vallásos géniusz mindennapi Isten-*élményéből* táplálkozik. Azaz: a Platon, Aristoteles s az egész görög bölcsélet Isten- és világfogalma a hideg spekuláció gyümölcse s nem is akar más lenni: az evangéliumok és Jézus Isten- és világszemlélete pedig az Istennel örök viszonyban álló, az Istenben élő lélek természetes megnyilatkozása. A keresztyénség életből fakadó és életet fakasztó vallás, a görög bölcsélet a lét és az ismerés nagy kérdéseit kutató, az emberi észből fakadó elmélkedés. Így állván a dolog, kétségtelen, hogy mindkettő célja s ezen célnak megfelelően, mindkettő jelleme is más és más. Az egyik vallás, a másik tan. Az egyik a másvilág felé tekint s az örök élet titkát fürkészi. A másik ezt a világot vizsgálja s ennek jelentését szeretné megérteni. A kettő különböző úton halad, különböző célok felé.

Ha csak ez a viszony lenne megállapítható a keresztyénség és a görög bölcsélet között, akkor talán az emberi szellem ezen két hasonlíthatatlan alkotása soha egymásra nem talált volna, hanem maradt volna mind a kettő a fénylő elkülönözöttség állapotában. Hogy a kettő mégis egymásra talált az emberi művelődés alig megmérhető előnyére, annak okát az emberi szellem történetének egy figyelemreméltó jelenségében lehet megtalálnunk. Abban a tényben u. i., amelyet az evangéliumok így fejeznek ki: Jézus az idők teljességében született.

Fennebb beszéltünk arról az optimizmusról, amely a görög szellemet s annak gyümölcseit, a görög filozófiát jellemezte. Ez az optimizmus azonban a világ és a történelem elnyomó súlya alatt mind nagyobb mértékben ment veszendőbe s már Platon filozófiájában találkozunk mystikus elemekkel, amelyek megléte mindig arra mutat, hogy a halandó lélek egy más, magasabb világba vágyik a nyomorúságnak és a bűnnek ebből a szomorú világából. Hogy ez a mystikus elem honnan került Platon filozófiájába? — ennek a kérdésnek tárgyalása nem tartozik e tanulmány keretébe; a tény azonban tagadhatatlan. Platon lelke egész sóvárgásával vágyódik egy magasabb világba s ezt a vágyódást örökségül hagyja az utána következő görög gondolkodásnak. A Stoa bölcséletében ez a sóvárgás határozottan vallásos, azaz theologiai színezetet nyer és Seneca mély vallomástétellel sóhajt fel: peccavimus omnes. Ez a vallomástétel az elvirágzó görög gondolkodás egész korszakára jellemző

fényt vet. A nagy filozófiai rendszerekre következő bölcséleti iskolák mind élénkebben érzik az emberi ész erejének elégtelenségét s a hellenistikus-római kor embere nem kevesebb őszinteséggel vágyik a megváltás után, mint az őszövetség jámbor zsidója. Az optimismus korát a pessimismus napjai váltották fel. Az emberi ész erejébe vetett hit megtörik s elvesztik az emberek az önmaguk erejébe vetett dölyfös bizalmukat is. Éppen ezért ez a korszak az emberi szellem élettörténetének legtanulságosabb fejezetei közé tartozik. Most az önbizalom s a maga erejével megelégedett ész helyét a kétségbeesés és kételkedés foglalja el. A magával eltelt és mindent a maga képére formáló ember helyébe a maga nyomorúságát és semmiségét élenken érző s az emberi existencia törekénységét sirató ember lépik. E világ dicsőségének elmulása már közhitté lőn s a neopythagoreismus hívei élénk különbséget tesznek e világ és a másik világ között. Végül azután Philo és a vele rokon alexandrinismus a világ és Isten között a keleti mysteriumok mintájára közvetítőt keres s azt a görög filozófia *logos*-ában találja meg. Csak az a baj, hogy ez a *logos* semmiféle megváltásra nem képes, mert hiszen elvont elv, kimódolt fogalom. Megváltást pedig csak élet, az emberinél *magasabb* élet hozhat erre a vergődő s most már magát mélyen megalázó világra.

Ez a világ- és életfelfogás az a pont, amelyen a görög-római filozófia a keresztyénséggel, mint új életelvvvel találkozhatik. S valóban e ponton találkoznak is, hogy egymást megtermékenyítsék, illetve, hogy a keresztyénség a maga mély és életalakító felfogását a megváltás után sóvárgó világ közkincsévé tehesse.

Ha az egyházatyák és a scholásztika bölcséletét jól megérteni akarjuk, világosan kell látnunk ezt a viszonyt, amely a görög bölcsélet és a keresztyénség között fennáll. Ha ezt a viszonyt megértettük, akkor mindenekeütt azt kell hangsúlyoznunk, hogy a keresztyénség, ha a maga tanát kifejteni és megvédelmezni akarta, már a történeti kifejlés által kényszerült arra, hogy a görög bölcsélet tanaihoz kapcsolódva és a görög filozófiai kategóriák segítségével magyarázza meg azt az újat és örökkévalót, amelyet az emberiség élete szempontjából jelentett. A szellem kifejlésében ugrás nem lehet s éppen ezért volt a keresztyénség kénytelen a maga lényegének kifejtésénél a gondolkozás már kialakul formáit segítségül hívni. A sóvárgó világnak az ő megszokott kategóriái segítségével kellett bebizonyítania azt, hogy imé, ami után sóvárgott, az valóban Jézus által kijelentetett s a megváltás az ő kereszthalála által megtörtént. Ez az egyik. A másik az, hogy a keresztyén apológétáknak azon a ponton kellett a keresztyénségnek védelmére kelniök, amely ponton azt a támadás érte s azokkal a kategóriákkal kellett a keresztyénség lényegét megvilágítaniök, amely kategóriák használásával akarták a keresztyénség alsóbbrendű voltát illetve értéktelenségét bebizonyítani a görög filozófia talajából táplálkozó pogány férfiak. Azaz: a keresztyénség *új* tartalmát a gondolkozás *régi* formába kellett önteni, hogy az a nagyigényű,

hellenisztikus műveltséggel bíró emberek előtt is nyilvánvaló legyen s a régi formák igénybevételével kellett bizonyítaniok, hogy a kereszténység éppen azzal ajándékozta meg az emberiséget, ami után már évszázadok óta hiába vágyódott.

Mindezek után nyilvánvaló történeti szükségszerűség volt az, hogy amiként a kereszténység iratai kezdetben nemzedékek során a hellenisztikus görög nyelven szólottak az emberiséghez, épenúgy a keresztényen tan lényegének kifejtésére s a keresztényen felfogás védelmére a görög gondolkodás és a görög filozofia kategóriáit igénybe venni.

Eme történeti szükségszerűség mellett azonban az emberi gondolkodás *természete* is azt hozta magával, hogy azokat a fogalmakat, amelyeket megmagyarázni a keresztényen teológiának és bölcséletnek is főfeladata volt, azok által a kategóriákkal s azzal a módszerrel igyekeztek megvilágítani, amely kategóriákat és amely módszert a görög bölcsélet, mint az emberi szellem természetes logikai tényezőit az emberi ész természetéből következő módszerrel türelmes és elmélyedő elemzés nyomán évszázadok során sikerrel megállapított. A keresztényen teológiának nincs egyetlen fogalma sem, amelyet ne kellett volna a görög-hellenisztikus gondolkodás segítségével megmagyarázni, ha azt akarták, hogy ezeket a fogalmakat mindenki, aki a kereszténység iránt érdeklődik vagy a kereszténységgel szemben ellenséges érzülettel viseltetik, valóban megértse s ezáltal a kereszténység lényegéhez az ész segítségével is közelebb férközzék. A világ, az Isten, az ember, a test és lélek, az anyag és szellem, a menny és lakói, a föld és a földi teremtmények, bűn és erény, szolgaság és szabadság stb. egytől-egyig olyan fogalmak, amelyeket a kereszténység védelmezőinek és hirdetőinek az okoskodás és az ész segítségével is meg kellett magyarázniok. A keresztényen *hílet* a görög *tudás* segítségével kellett megvilágítani és formába önteni, ha nem akarták a kereszténység apológétái azt, hogy a kereszténység ellenségei ellentétet támasszanak a kereszténység és az ész között. Ezért Justinus vértanu már a kereszténység elterjedésének kezdetén országról-országra járva hirdette, hogy a kereszténység és az ész között ellentét nincs, sőt ellenkezőleg, a kereszténység az emberi észnek a legtökéletesebben megfelel. Ezért a prédikálásáért kellett Rómában vértanui halált halnia.

Mindezek érthetővé teszik azt, hogy a fiatal kereszténység a maga igazságának védelme és belső tartalmának racionális kifejtése érdekében kénytelen volt a görög-hellenisztikus műveltséggel szembetalálkozva, azt a módszert megragadni és azokat a formákat igénybe venni, amelyeket a görög bölcsélet évszázadokon át az emberi elme erejével az emberi ész immanens tényezőiként a szó szoros értelmében kitermelt. Ha keresztényen bölcsletről akarunk beszélni, úgy ez valóban egyebet nem jelenthet, mint a kereszténység belső alkatának a görög-hellenisztikus bölcsélet módszerével s eszközeivel való kifejtését. Ebben az értelemben a keresztényen bölcsélet már az apológéták felléptével kezdetét veszi és az egyházatyák idejében biztató virágzásnak indul. *Dr. Bartók György.*